

LA INFLUÈNCIA DE MARCEL·LÍ DOMINGO A LA RIBERA D'EBRE: L'ARRIBADA DE LA POLÍTICA DE MASSES (1913-1931)

JOSEP SANCHO SANCHO

Doctor en Història per la Universitat Autònoma de Barcelona

[Data de lliurament i acceptació: juliol de 2016]

PARAULES CLAU

Republicanisme, marcel·linisme, Ribera d'Ebre, segle xx, història cultural.

PALABRAS CLAVE

Republicanismo, marcelinismo, Ribera d'Ebre, siglo xx, historia cultural.

KEYWORDS

Republicanism, Marcel·linism, Ribera d'Ebre, 20th century, cultural history.

RESUM

Aquest article aborda l'estructuració del marcel·linisme a la Ribera d'Ebre durant la segona quinzena del segle xx. Per portar-ho a terme, pretén analitzar el fenomen des de la concepció de la història cultural, amb atenció especial al llenguatge com a objecte d'anàlisi, però sense deixar de banda la metodologia clàssica de la història política, com els resultats electorals. Marcel·lí Domingo, un dels personatges oblidats per la historiografia contemporània, estructurarà el moviment polític afí a la seva persona com una subcultura política republicana fins a esdevenir el principal referent polític a la Ribera d'Ebre en el moment de la proclamació de la Segona República. A partir de la seva figura, el marcel·linisme significà l'arribada de la política de masses a la comarca.

RESUMEN

Este artículo aborda la estructuración del marcelinismo en la Ribera d'Ebre durante la segunda quincena del siglo xx. Para conseguirlo, pretende analizar el fenómeno desde la concepción de la historia cultural, prestando especial atención al lenguaje como objeto de análisis, pero sin dejar de lado la metodología clásica de la historia política, como los resul-

tados electorales. Marcel·lí Domingo, uno de los personajes olvidados por la historiografía contemporánea, estructuró el movimiento político afín a su persona como una subcultura política republicana hasta convertirse en el principal referente político en la Ribera d'Ebre en el momento de la proclamación de la Segunda República. A partir de su figura, el marcelinismo supuso la llegada de la política de masas a la comarca.

ABSTRACT

This article deals with the structure of “Marcel·linism” in Ribera d'Ebre from 1915 to 1930. To achieve this, it attempts to analyse the phenomenon based on the conception of cultural history, paying particular attention to language as a subject of analysis but without ignoring the classical methods of political history, such as the use of election results. Marcel·lí Domingo, one of the characters forgotten by contemporary historiography, structured the political movement based around his persona as a Republican political subculture to the point where he became the main political leader in Ribera d'Ebre at the time of the proclamation of the Second Republic. Based on his personality, “Marcel·linism” saw the arrival of mass politics in the county.

INTRODUCCIÓ

Aquest treball és fruit de la conferència pronunciada el 23 d'octubre de 2015 dins el cicle “Els inicis del republicanisme a la Ribera d'Ebre (1873-1931)” a l'Arxiu Comarcal de la Ribera d'Ebre, per la qual cosa hem finalitzat l'abast cronològic en la data esmentada. A més, forma part de les conclusions de la tesi doctoral de Sancho (2014), tot i que alhora incorpora alguns elements no desenvolupats en aquesta. En tots els casos, es pretén estudiar un fenomen tan important com el marcel·linista —comparable en alguns aspectes al blasquisme valencià i al lerrouxisme barceloní— de manera global. Aquest només havia estat conegut per estudis que havien abordat alguns dels seus aspectes de manera concreta. Des del nostre punt de vista, l'interès de l'article rau en el fet que, després de l'aparició del lerrouxisme a l'àrea barcelonina, els seguidors de Marcel·lí Domingo es configuraren, també a la Ribera d'Ebre, com una de les primeres estructures de política de masses a Catalunya. I, sens dubte, la primera en aquesta comarca. Per explicar-ho, a més d'aquesta introducció, hem dividit aquest article en un primer apartat referent a la figura del dirigent republicà seguit per 5 apartats cronològics

“DESPRÉS DE L'APARICIÓ DEL LERROUXISME A L'ÀREA BARCELONINA, ELS SEGUIDORS DE MARCEL·LÍ DOMINGO ES CONFIGURAREN, TAMBÉ A LA RIBERA D'EBRE, COM UNA DE LES PRIMERES ESTRUCTURES DE POLÍTICA DE MASSES A CATALUNYA. I, SENS DUBTE, LA PRIMERA EN AQUESTA COMARCA.”

—el primer dels quals introductori— més un apartat més d'anàlisi temàtica, seguit dels resultats, discussions i conclusions.

MARCEL·LÍ DOMINGO, UN DIRIGENT DE PRIMER ORDRE EN LA POLÍTICA CATALANA I ESPANYOLA

La figura de Domingo ha estat abordada, de manera principal, per Pujadas (1996), Sánchez (coord., 1996) i Sancho (2016). Nasqué a Tarragona el 1884, era fill d'un capità de la Guàrdia Civil. Estudià magisteri en aquesta ciutat i el 1903 s'instal·là a Tortosa, on començà a destacar en el teatre, el periodisme als seus articles al periòdic republicà *El Pueblo* i en la pedagogia al Colegio Roquetense, que ell mateix obrí el 1906. Amb aquesta activitat prèvia, no s'inicià de manera activa en la política fins el 1908 amb el tram final de la Solidaritat Catalana. L'any següent fou elegit regidor a Tortosa, des d'on va liderar la coalició republicanosocialista i la lluita per l'abolició de l'impost de consums. Amb aquest bagatge i després dels avalots de gener de 1914 a la ciutat, el març d'aquell any aconseguí ser escollit diputat pel districte, on des de la Restauració monàrquica del 1875 sempre hi havia hagut representació monàrquica. A partir d'aquell any i fins al cop d'estat de Primo de Rivera el 1923, quan tornà a ser elegit, aconseguí la reelecció en els comicis de 1916, 1918, 1919 —només fou derrotat de manera fraudulenta el 1920. Un pas dràstic de domini monàrquic a republicà únic si el comparem amb la resta de districtes catalans.

Paral·lelament, la seva actuació també fou destacada a Barcelona, on el 1915 fou escollit director d'un dels diaris republicans de referència, *La Publicidad*. Membre de la Unió Federal Nacionalista Republicana (UFNR), el seu ascendent sobre el republicanisme nacionalista es confirmà quan presidí des de la seva creació el Bloc Republicà Autonomista (BRA) aquell mateix any i el Partit Republicà Català (PRC) el 1917, com també fou director del seu òrgan d'expressió, *La Lucha*. Tot i que certament es tractà d'un lideratge compartit amb homes com Lluís Companys o Francesc Layret, des del nostre punt de vista la historiografia catalana massa sovint no ha remarcat prou la jerarquia de Marcel·lí Domingo com el més destacat dels dirigents del republicanisme catalanista d'aquell anys. La direcció dels esmentats periòdics i partits n'és una prova fefaent.

La seva fama com a dirigent republicà arribà arreu de l'Estat amb la seva detenció a Barcelona durant la vaga general revolucionària de l'agost del 1917, tot i que amb repercussions també a les Terres de l'Ebre. Poc temps abans, en l'aturada de ferroviaris del juliol, Domingo es traslladà a Tarragona i "en la estación me reuní con amigos míos de Tortosa y de Mora de Ebro, a quien comuniqué órdenes y dí claves para entendernos."¹ Però malgrat la immunitat parlamentària que li atorgava la seva acta de diputat, fou detingut i empresonat. Tot i així, aquest fet fou aprofitat per la propaganda republicana per mitificar la seva figura. Una vegada alliberat, va ser homenatjat a Barcelona i rebut de manera multitudinària a Tortosa com a "Jesús que torna". En aquell moment, ja havia estès el moviment polític fidel a la seva persona, el marcel·linisme, arreu dels districtes d'Ebre.

A partir del 1923 esdevingué un dels principals líders opositors a la dictadura i articulà la xarxa contra Primo de Rivera a la província de Tarragona, per exemple en l'anomenada *Sanjuanada* del 1926. Tres anys més tard, al costat d'Álvaro de Albornoz,

fou un dels dirigents del Partit Republicà Radical Socialista (PRRS) i, alhora el 1931, també de l'Esquerra Republicana de Catalunya (ERC). Malgrat això, i tot i la contradicció que suposava la seva doble militància, el seu àmbit d'actuació ja era de lògica estatal. En aquesta línia i com detallà a les seves memòries de govern Domingo (1934), fou escollit ministre d'Instrucció Pública del govern provisional de la República.

L'EVOLUCIÓ DEL REPUBLICANISME A LA RIBERA D'EBRE FINS AL 1913

La construcció de l'Estat liberal a partir del segle XIX tingué un dels seus pols d'oposició en el carlisme, com ha explicat Sánchez (2001, coord. 2004 i 2015), especialment arrelat al territori de la diòcesi de Tortosa. Com ha observat també Duarte (2004), a partir de la influència de la Revolució francesa iniciada el 1789, a mitjans del 1800 es configuraren, a l'esquerra del progressisme i amb les bullangues barcelonines de la dècada de 1840, les primeres expressions de republicanisme a Catalunya, on aquesta tendència política arrelà també amb força. A partir d'aquí, tal i com veiem a partir de Rubí i Armengol (2012), aconseguí triomfs electorals durant el Sexenni Democràtic (1868-1875). Com a tota la Catalunya occidental, el 1869 s'imposà al districte de Tortosa, on estava ubicada l'actual comarca de la Ribera d'Ebre. En la nova divisió electoral, els republicans s'imposaren al nou i més petit districte de Tortosa, on quedaren ubicats Rasquera, Ginestar i Tivissa tan el març de 1871 com l'abril de 1872. Per contra, en aquells mateixos comicis els carlins ho feren al nou districte de Gandesa, del qual formaven part, entre altres, la resta de poblacions de la comarca: Móra d'Ebre, Móra la Nova, Benissanet, Miravet, Garcia, la Torre de l'Espanyol, la Palma d'Ebre, Vinebre, Flix, Riba-roja d'Ebre i Ascó. Resulta interessant remarcar que, en aquelles darreres eleccions, Gandesa fou l'únic districte de tot el Principat on aconseguiren imposar-se els carlins, la qual cosa simptomatitzava el seu arrelament en aquesta zona. Això no obstant, les esquerres s'imposaren de nou en els comicis d'agost de 1872 i de maig de 1875.

Però amb la Restauració borbònica la dinàmica canvià en tots els comicis a partir del 1876 quan els candidats monàrquics, ja fossin liberals o conservadors, s'imposaren en ambdós districtes electorals de manera continuada durant una trentena d'anys. Com en la majoria de districtes del Principat, només l'esclat de la Solidaritat Catalana el 1907 aconseguí trencar aquesta dinàmica i el districte de Gandesa elegí al republicà nacionalista Joan Caballé Goyeneche. Per contra, al de Tortosa la coalició catalanista fou derrotada. Un fet excepcional, ja que dels 44 districtes catalans, els antisolidaris només guanyaren també al veí districte de Roquetes i al de Sort. D'aquesta manera, quedava palesa la força del clientelisme dinàstic a la major part de les Terres de l'Ebre, sobretot a la seva vessant sud. Però malgrat les dificultats, el republicanisme s'havia anat obrint pas en una llarga travessa del desert, sobretot en l'esfera local. Un bon exemple fou l'obtenció i la consolidació de l'alcaldia de Móra d'Ebre a partir dels primers anys del 1900.

LA PENETRACIÓ DEL MARCEL·LINISME (1913-1923)

La primavera del 1913, la Joventut Democràtica de Móra d'Ebre, que aglutinava el republicanisme de la vila, organitzà un cicle de conferències que comptaren amb la presència destacada de dirigents com Pere Coromines, Alejandro Lerroux, Emiliano Iglesias i Giner de los Ríos, als quals se sumà un jove Marcel·lí Domingo. El setembre d'aquell

mateix any, l'entitat inaugurava les seves escoles laiques, amb la presència del diputat a Corts pel districte, Joan Caballé, del seu cunyat, el dirigent federalnacionalista Pere Lloret i, novament, de Domingo. El fet només era anecdòtic aparentment. Una vintena d'anys més tard, el 28 d'agost de 1932, en l'homenatge al ja ministre de la República, Ramon Nogués recordava que "l'any 1913, Marcel·lí Domingo per aquest mateix temps venia a inaugurar aquest Centre, llavors amb l'afany de portar la República i avui hi torna amb el desig de consolidar-la". Segons el mateix Domingo:

[...] vosaltres, aixecant aquesta casa no pensàreu únicament i exclusivament en tenir un cafè, obrir un teatre i disposar d'unes sales d'esbarjo, sinó que més conscients del deure que les democràcies han de complir, cridàreu un mestre i obrireu una escola. Llavors em féreu l'honor de demanar-me per a que us dirigís unes paraules. Era l'any 1913; han passat un rengle d'anys. Molts dels nois de llavors són ja homes; molts dels vells que hi van assistir ja han desaparegut; molts dels que potser llavors no tenien consciència del que són els drets i deures de la Democràcia, avui ja en tenen.²

Aquestes paraules ens serveixen per veure la importància dels centres polítics i de sociabilitat. A més dels elements esmentats de lleure i de cultura ben típics de les xarxes associatives de les diverses poblacions, el cas de Móra d'Ebre destaca per l'obertura del centre formatiu, que agafava el relleu del Colegio Roquetense. Un fet cabdal en la concepció del marcel·linisme, que atorgava a l'educació el seu eix central.

A partir d'aquí, la penetració del moviment a l'actual comarca de la Ribera d'Ebre es produí en dues dinàmiques diferents, marcades per la divisió en districtes electorals. Al de Tortosa s'esdevingué de manera molt més accentuada i s'estructurà a partir de la seva capital, autèntic bastió del marcel·linisme, on Domènec Piñana Homedes aconseguí l'alcaldia el 1916. I encara en tenim un altre bon exemple en la batllia a Ginestar d'un també seguidor de Domingo, Francesc Pàmies Navarro. Un fet rellevant, ja que mantenir el poder local era un dels elements clau per ambicionar quotes de poder supramunicipal, com l'acta de diputat a Corts, aconseguida pel líder republicà el 1914. De manera significativa, els seguidors de Domingo s'aconseguien imposar a la població en els sis comicis en què el seu cap polític presentà candidatura fins al 1923, i Ginestar esdevingué, al costat de Tortosa i Pratdip, plaça inexpugnable del marcel·linisme. Per contra, el candidat republicà sempre fou derrotat a Tivissa i a Rasquera, on només aconseguí la victòria, com en la totalitat de poblacions del districte, en els excepcionals comicis del 1918, posteriors a la seva mitificació del 1917. En realitat, els monàrquics solien aconseguir la victòria en la majoria de poblacions, però el gran pes de la capital del districte decantava la balança cap a l'esquerra.

En l'activitat parlamentària del diputat Domingo a Madrid, hi trobem diverses intervencions en referència a l'actual comarca de la Ribera d'Ebre. El 1914, en un dels seus primers discursos, i posteriorment també el 1915, destacà el problema de les terres comunals de Tivissa. Aquell darrer any, exposava que "hay allí entablada una verdadera lucha de clases, una gravísima cuestión social [...]. En el término de Tivisa había una gran extensión de montes comunales, y que un escaso número de propietarios de allí han extendido de tal manera sus fincas que se han apoderado de gran parte de esos montes, y de estas tierras, propiedad del Estado y del Municipio." Domingo sol·licità a les Corts "que se acuerde un nuevo amojonamiento de aquellas tierras y que se haga un

verdadero deslinde entre lo que son tierras y montes comunales y lo que es propiedad particular.”³ La situació acabà amb enfrontaments violents entre pagesos i propietaris i amb 200 judicis de desnonament i, el 1916, el diputat denuncià que el jutge municipal era un d’aquests darrers. L’any següent insistí en la problemàtica i, a més a més, treballà per aconseguir una subvenció de 500 pessetes per a la cantina escolar de la població. I, encara el 1918, recordava que “había hace unos treinta años una extensión inmensa de tierras comunales, de tierras pertenecientes al Municipio y al Estado. Estas tierras hoy [...] han pasado a ser todas ellas de propiedad particular, y el Estado y el Municipio han perdido aquellas posesiones.”⁴

Paga la pena remarcar que el discurs del dirigent de Tortosa va ser un dels més socialitzants del republicanisme català. Que aquest arribés a les classes populars més desfavorides era, en la seva concepció de política de masses, un dels seus objectius principals. Amb aquesta idea, a partir del 1911 ja havia articulat des de Tortosa i cap al districte la coalició republicanosocialista amb autonomistes, radicals i socialistes. En moltes altres contrades, intents com aquell duraven ben pocs anys però el valor afegit fou que allí s’estructurà de forma estable. A més, en el seu cas, Domingo es basà en la *política pedagògica* o altrament dita *pedagogia política* com a eina de regeneració i transformació.

Retornant a l’activitat parlamentària, però, el diputat per Tortosa també féu intervencions en referència a poblacions de més enllà del seu districte, sobretot de la resta de les Terres de l’Ebre i de la demarcació de Tarragona. En tenim un bon exemple a principis del 1917, quan denuncià davant del ministre de la Governació, Joaquín Ruíz Jiménez, la mort d’un veí de Móra la Nova el 29 de desembre anterior a mans d’una parella de la Guàrdia Civil. Segons Domingo, el governador havia “prohibido que se celebren mítines, que se realizen actos, que se hable en ninguna reunión de este doloroso suceso”. A partir d’aquí, “la repetición de estos hechos es constante, como lo demuestra lo que ha sucedido en Molá, lo que ha acontecido en Gandesa, y lo ocurrido últimamente en Mora la Nueva. Por esto la opinión está excitada, y en nombre de esta opinión pido que se intervenga ya, de una manera seria y definitiva, contra esa Guardia Civil a las órdenes de determinadas autoridades, de determinados caciquismos políticos, que hacen que puedan repetirse crímenes.”⁵ Com podem veure, la violència era un element intrínsec de la vida social i política del moment.

Per contra, al districte electoral de Gandesa, en el seu objectiu d’estendre la seva influència, Domingo trobà la competència d’un altre dirigent republicà, Caballé Goyeneche, que el 1910 havia estat reelegit diputat a Corts com a federalnacionalista i el 1914 com a reformista, tot i que el 1916 va ser derrotat amb aquesta mateixa condició. Després de ser empresonat i de quedar fora del joc polític a partir d’aquell moment, fou novament elegit el 1920 com a republicà independent —tot i que ja des de les files lerrouxistes. I en els darrers comicis de la Restauració, fou novament derrotat el 1923. A més, cal destacar també que Domingo i Caballé no tingueren una bona relació personal. La correlació de lideratges fou explicada amb bones paraules per Artur Bladé i Desumvila:

[...] corria l’any 1916. A Móra construïen el pont sobre l’Ebre —un somni esdevingut realitat— i d’ací que l’home més popular aleshores de la comarca fos el senyor Joan Caballé Goyeneche [...]. Entre els admiradors del diputat n’hi havia un —llavors joveníssim— destinat a jugar un paper de relleu durant la República: l’advocat Ramon Nogués i Biset,

Fig. 1. Marcel·lí Domingo.
Font: Biblioteca Marcel·lí
Domingo, llegat de Federico
Mayor Zaragoza

el qual acompanyava el senyor Caballé en les campanyes electorals i prenia part en els actes públics. En aquells temps, el senyor Caballé compartia la seva popularitat, en tant que polític, a la Ribera i a la Terra Alta amb Marcel·lí Domingo, que tenia els seus partidaris entre els "demòcrates" morencs. Antoni Terré, que anava pels vint anys, era un d'aquests. I com ell, tots els seus amics. Entre aquests hi havia Salvador Algueró i Alberich, fill del corresponsal del Banc d'Espanya a Móra d'Ebre, però no per això menys republicà.⁶

Així les coses, i a diferència del districte de Roquetes, els marcel·linistes mai pogueren presentar el seu propi candidat en un districte més lligat al Camp de Tarragona, on els republicans aconseguien la victòria en la majoria de comicis del període. Ni tan sols ho pogueren fer quan les esquerres

presentaren a Macià Mallol el 1918 i a Joan Pich i Pon el 1919, un nacionalista de Tarragona i un radical de Barcelona. En tots dos casos, candidats forans al districte tot i que acabaren aconseguint l'elecció. Només el 1918 hi hagué possibilitats de candidatura marcel·linista amb el regidor tortosí Mangrané, tot i que s'acabà retirant, de la mateixa manera que l'íntim col·laborador de Domingo en la direcció del PRC, l'advocat Layret.

També hem de tenir en compte les eleccions del 1919 i del 1920, on Pich i Caballé aconseguiren l'elecció directa en no presentar-se cap candidat més mitjançant l'article 29 de la llei electoral però també amb pactes entre les formacions polítiques que substituïen la voluntat dels electors. A part d'aquestes, en els 4 comicis celebrats el 1914, 1916, 1918 i 1923, els republicans sempre s'imposaren a Móra d'Ebre —on gaudien també de l'alcaldia i on tenia orígens familiars Caballé, el qual fou conegut com *el diputat del pont* per haver estat el principal artífex de la construcció d'aquesta infraestructura. I també ho aconseguiren a Benissanet, Miravet i Vinebre. A la Torre de l'Espanyol i a Riba-roja s'imposaren el 1914, 1916 i 1918, a Móra la Nova el 1914 i el 1918, a Flix el 1918 i el 1923 i a Ascó només el 1918. Per contra, a Garcia i la Palma d'Ebre sempre foren derrotats. De manera general, tot i que els republicans tenien més dificultats a l'interior, a la vall de l'Ebre aconseguien bons resultats, una tendència que es podia estendre al districte del sud.

Al costat dels comicis legislatius, l'evolució dels provincials també els podem resseguir a partir de Molins (1985) i Bertomeu (2010). Tot i que el 1913 els republicans no presentaren candidatura al districte de Falset-Gandesa, el 1915 s'imposaren —a partir d'aquell any amb la incorporació d'Arnes i Horta— en una coalició que va aplegar les diverses tendències i que aconseguí dues de les quatre actes en joc, guanyades pel nacionalista Pere Lloret Ordeix, de Tarragona, i pel federal Magí Isern Miralles, de Cornudella. A més, al districte de Tortosa-Roquetes els marcel·linistes n'aconseguien tres de les quatre: les de l'ampostí Alfred Escrivà Prades, el tortosí Joan Cachot Torroja i l'ampollenc nascut a Tortosa Marcel Navarro Beltri.⁷ Un fet històric, ja que els republicans s'imposaven per primera vegada en aquest tipus d'eleccions des del restabliment del sufragi universal masculí. Amb resultats com aquells, les esquerres aconseguien la majoria a la cambra provincial. Paradoxalment, però, el republicà de Reus Ramon Vidiella, després de pactar amb monàrquics i regionalistes, fou elegit president de la Diputació a disgust de la majoria dels seus homònims.

Tot i així, la majoria republicana en recuperà la presidència el 1917 amb l'elecció de Pere Lloret, el mateix any que el marcel·linista roquetenc Salvador Murall fou derrotat a Tortosa-Roquetes. En els comicis del 1919, els republicans de Falset-Gandesa aconseguiren els mateixos resultats que el 1915, amb l'elecció de Lloret i també la del lerrouxista de Tarragona Manuel Solanes Cabré. Per contra, en l'altre districte ebrenc els marcel·linistes només aconseguiren una de les quatre actes, la del mateix Murall. Malgrat això, els seguidors de Domingo, amb *El Pueblo* de Tortosa suspès i *El Faro* d'Amposta desaparegut, denunciaren una tupinada que derrotà al seu company Escrivà. Una circumstància del tot determinant, ja que aquell any la presidència de la cambra passà a mans regionalistes. El 1921 no correspongueren comicis als districtes ebrencs, tot i que Ramon Nogués fou derrotat per Tarragona - el Vendrell, de la mateixa manera que el 1923 per Falset-Gandesa. Dels quatre candidats que els republicans presentaren

en aquest districte, només aconseguí ser elegit novament Lloret. El mateix resultat que obtingueren a Tortosa-Roquetes, amb l'elecció de Camps.⁸

Els comicis provincials seguiren una dinàmica semblant als de diputats a Corts. Els marcel·linistes comptaren amb els seus candidats al districte del sud, tots autòctons, però no tingueren prou força per fer-ho al del nord, on predominaren els forans, com el president de la Diputació elegit el 1917. Això no obstant, cal remarcar que Pere Lloret era cunyat de Joan Caballé però també un home proper a Ramon Nogués i, alhora, membre de la UFNR i a partir del 1917 del PRC, dirigit per Marcel·lí Domingo.

Fou d'aquesta manera, amb major o menor dificultat, com el marcel·linisme anà articulant els seus postulats mitjançant diverses eines. Una de fonamental foren les visites in situ, especialment en les poblacions del districte de Tortosa durant les campanyes electorals, un factor important en la comunicació política del moment que superava l'absentisme dels diputats *cuneros* de la política de notables. Però més enllà de les eleccions, també ho foren les diverses conferències a partir de la vitalitat dels centres republicans. Un bon exemple el trobem en la que Domingo pronuncià a Tivissa el 1915, quan el seu terme municipal comptava amb uns 4.800 habitants el 1910. Hi arribà acompanyat pel dirigent local Agustí Chortó quan s'organitzà una manifestació des de la seva casa fins a la societat obrera.⁹ Dos anys més tard, el gener de 1917 i aprofitant la clausura del Congrés dels Diputats, el diputat per Tortosa, acompanyat per Ramon Nogués, també va realitzar actes a Móra d'Ebre, Ginestar i novament a Tivissa. A la capital de l'actual Ribera d'Ebre, i presentat pel mateix Nogués, realitzà una conferència al Centre Instructiu Democràtic (CID).¹⁰ En tots els casos, caldria destacar també la imatge del diputat a Corts que, en l'ideari marcel·linista, representava la presa del poder polític, tan dins com fora del districte de Tortosa. Alhora, el proselitisme efectuat des d'*El Pueblo*, que esdevindria el periòdic marcel·linista per excel·lència. I, al seu costat, també els llibres escrits pel mateix Domingo, entre els quals hi podríem destacar la novel·la autobiogràfica *Un visionario*, ubicada simbòlicament en "la comarca del Erro".¹¹

OPOSICIÓ I CONVIVÈNCIA AMB LA DICTADURA DE PRIMO DE RIVERA (1923-1930)

Com ha assenyalat Sánchez (1994), la dictadura va fer que els centres republicans quedessin en estat d'hibernació, tot sent destinats a un ús recreatiu i perdent teòricament la seva connotació política. A més, molts patiren la repressió governamental i foren denunciats o clausurats. Un bon exemple el trobem també a la premsa, al periòdic marcel·linista de Tortosa, quan els primers dies de gener del 1926 explicava a les seves pàgines que "iniciamos con este número d'*El Pueblo* una nueva etapa en su vida después de su ostracismo de 4 años [...] vuelve nuevamente a editarse".¹²

Però al costat d'aquesta dinàmica, que fou la general, paga la pena ressaltar el cas més atípic de Móra d'Ebre. Continuant amb el treball de Sánchez i Solé (1997), en aquesta població la dictadura no va comportar un canvi substancial en la vida política, i el Centre Instructiu Democràtic, que aglutinava la majoria del republicanisme i on a poc a poc anava quallant el marcel·linisme, nodrí d'alcaldes i regidors el consistori morenc. Cal dir, però, que fou una tendència general de la població, ja que, a més dels carlins, la major part de les seves forces polítiques també formaren part del govern, com els futurs dirigents regionalistes de l'Obrera o els membres de La Llanterna.

Per part del CID, hi trobaríem el batlle Joan Piñol Peris, el qual marcà una línia continuista respecte al període anterior. També en fou soci el seu successor al càrrec el 1930 amb l'anomenada *dictablanda* del general Berenguer, Josep Algueró Montagut, el qual obrí el govern a dirigents locals obreristes i catalanistes. Amb aquesta situació, els elements simbòlics d'aquests darrers adquiriren protagonisme a l'espai públic, per exemple durant la festa major del 1930, quan es col·locà —per primera vegada segons *El Llamp*— la bandera catalana al balcó de l'Ajuntament, rebuda per una gran manifestació al so de *La santa espina* interpretada per la Banda Municipal. Uns quants mesos més tard, el febrer de 1931, el carrer de Santa Madrona passava a anomenar-se *de Prat de la Riba*, i l'avinguda del General Sanjurjo, *avinguda de la Llibertat*.¹³ Altres membres de l'entitat republicana foren els segons alcaldes de la dictadura, Jacint Amorós Serres, entre 1923 i 1925, i Benet Descarrega Escribà, des de 1927 fins al final de la dictadura. I alhora foren regidors del consistori altres integrants de La Democràcia, com Ramon Campos Inglés o Andreu Nogués Biset.

Aquest darrer era germà del dirigent republicà Ramon Nogués, el qual acabà esdevenint el dirigent més important del marcel·linisme després del mateix Marcel·lí Domingo. Com ha explicat també Sánchez (2004), nasqué a Móra d'Ebre el 1891, estudià dret a Saragossa i treballà com a advocat a la seva població natal però també a Tarragona, al segon pis del número 96 de la rambla del 14 d'Abril. Es casà amb Maria Anna Pàmies Navarro, filla de Ginestar. Possiblement, de la mateixa família benestant de l'alcalde Francesc Pàmies Navarro. A la seva població natal fou dirigent de la Joventut Democràtica i del CID, a la capital provincial del Centre Republicà Democràtic Federal i, arreu, membre del PRC, on col·laborà a *La Lucha*, a més d'*El Poble Català*. Amb tot, cal dir que els seus inicis polítics se situaren al voltant de Joan Caballé, com hem vist en la citació de Bladé. Però també posteriorment fou un home pròxim a Joan Pich i Pon, tots dos diputats pel districte de Gandesa. Així, el 1923 la premsa encara considerava “don Ramón Nogués, republicano de Pich y Pon”.¹⁴ Exiliat a França el 1919 amb l'ajuda d'aquest darrer, també va conspirar contra la dictadura de Primo de Rivera i participà en la *Sanjuanada* del 1926.

Dos anys abans, ja s'havia traslladat a Tarragona, on ubicà tant el seu nou domicili com el despatx d'advocat al número 52 de la rambla de Sant Joan. Però no per això deixà de treballar a Móra, on presidí la Comunitat de Regants i gestionà la implantació d'un sistema de reg que afavorí les terres del seu terme municipal però també les de Móra la Nova, Ginestar i Ascó el 1925 i les de Benissanet l'any 1928. Amb el lideratge d'aquesta important infraestructura, quedava reforçada la seva influència política personal i, de retruc, també ja la del marcel·linisme. Malgrat això, durant aquells anys, el seu pare, Antoni Nogués i Cambra, fou designat jutge municipal. Aquest fet, al costat d'una fotografia del mateix Ramon Nogués amb el capità general al IV Congrés Nacional de Regs celebrat a Barcelona el juny de 1927, fou considerat pels seus adversaris polítics com un apropament a la dictadura.

Al seu costat, una altre dels seguidors destacats de Marcel·lí Domingo a la comarca fou Artur Bladé i Desumvila. En les seves mateixes paraules sentí “la seva influència en la meua juvenesa”.¹⁵ Nasqué a Benissanet el 2 de març de 1907, col·laborà en la publicació catalanista *El Llamp* de Gandesa i a partir del 1924 es vinculà a la Societat Instructi-

Fig. 2. Revista *La Riuada*.
Font: Arxiu Comarcal de la Ribera
d'Ebre

¿ República ~ Catalunya ?...

El dia 27 d'Abril prop-passat, es celebrà a Tarragona, la primera Assemblea de Delegats de les Entitats i Comitès republicans d'aquesta província, a l'objecte de constituir el *front únic* que sota l'imperatiu catègic de « República-Catalunya » haurà d'intervenir activament en les properes actuacions polítiques.

No volem cridar l'atenció sobre l'entusiasme, l'unanimitat i el fervor amb que l'Assemblea deliberà palesant una vegada més el redreçament republicà de la nostra terra. En l'ànim de tots els assistents, restaran inesborrables les impressions d'aquell acte, com així mateix les paraules del líder Marcel·lí Domingo, paraules profundes de vibracions intenses significatives d'un estat d'ànim i d'unes conviccions, que ens portaren sens dubte la consecució de l'ideal republicà, que tots els catalans tenim el deure sagrat e ineludible de propagar i secundar. Conscients d'aquest deure i d'acord amb els fins de l'esmentada Assemblea que representa el criu unànim de la nostra província, hem de fer que per tots els pobles de la nostra Comarca on no hi hagi Entitat d'esquerra i simpatitzant amb les nostres idees, hi hagi al menys un Comitè d'Acció Republicana, que sigui el focus (petit o gran), on s'hi enlloiri el foc joïós de l'ideal que propaguem. Aquests Comitès han d'estar en contacte directe amb la Direcció de l'Entesa republicana, i assistir a les Assemblees que es celebren, per així portar a terme eficaçment els projectes del front únic i actuar amb perfecte cohesió i disciplina en tot el que pugui esdevenir. Però, això sí, s'ha de tenir noció de la responsabilitat que es contrau. No val a recular. Que quon sigui el moment d'obrar ens trobi a tots al seu lloc i a cadascú preparat.

La nostra comarca tan pròdiga sempre en gestes de Llibertat i de Justícia no pot mancar en aquesta hora decisiva al lloc que li correspon ocupar per gloriosa tradició, per convenciment i per dignitat. Que no senti un poble sense el fuger sagrat. Si no pot ésser Entitat, que sigui Comitè. Poc o molt, perquè, seria la més humiliant de les vergonyes que quedés un poble sense ell. Guiribé no es podria creure. Seria la negació de la nostra ànima catalana i lliberal. I el silenci en aquest cas no és compatible amb ella. Significaria la seva mort i fora l'esigma que portaria eternament al nostre, el poble o la vila, un tothom sense excepció es mostrés indiferent al criu de Llibertat i de Justícia—[República! Catalunya!—] aquest criu ha de trobar forçosament ressò en el cor del català que vol ésser Home i cum a Home llibre es manifesta.

Pobles de la nostra comarca: Organitzeu el vostre Comitè-República.

La vostra ànima en restarà agraïda, La postulant us ho lliurà en compte.

Benissanet, Maig del 30.

A. BLADÉ DESUMVILA.

va Obrera la Renaixença de la seva població, on l'abril del 1931 impulsà el canvi cap al Centre Instructiu Republicà la Renaixença. En les seves escoles laiques i mixtes hi exercí de mestre, tot i que amb algun problema per no disposar del títol corresponent. Tanmateix, el paral·lisme amb les escoles del CID de Móra d'Ebre era evident i, el record del Colegio Roquetense, encara latent.¹⁶

Continuant amb la seva lletra, a la mateixa població "feiem *La Riuada*, un quinzenal que dirigia Martí Rourer, mestre de minyons empordanès (concretament de l'Escala) que exercia la seva professió en una escola particular: la del Centre Instructiu Democràtic —conegut, popularment, per *La Democràcia*.¹⁷ Iniciada el 1927, la revista anà lligada a l'entitat i, com quedava exposat al seu primer editorial, es plantejava com "un instrument de divulgació cultural, científica, literària i artística", tot i que tenia alhora uns implícits plantejaments esquerrans i catalanistes. La citació entre cometes la trobem en "uns primers mots de franca i atenta salutació envers les

autoritats locals, públic en general i premsa tota, especialment el germà gran de la comarca, el periòdic quinzenal *El Llamp* de Gandesa.” Es tractava d’una publicació escrita en català, amb vocació comarcal, que destacà per la seva qualitat i on també s’hi podien trobar escrits de Josep Pinyol, Ferran Solé, Francesc Regné o Pere Culumé.¹⁸

L’ESTRUCTURACIÓ DEL RADICALSOCIALISME (1930-1931)

Una de les fites de la reorganització d’un republicanisme espanyol que progressivament anava guanyant adeptes en la seva lluita contra la monarquia fou la fundació el 1929 del Partit Republicà Radical Socialista amb Marcel·lí Domingo i Álvaro de Albornoz com a principals dirigents. En aquell moment, l’ascendent del dirigent de Tortosa sobre les esquerres de tota la demarcació tarragonina era ja un fet palès. Amb la caiguda de Primo de Rivera, durant la primavera es constituí l’Entesa Republicana de les Comarques Tarragonines. El 27 d’abril, el Centre Republicà Democràtic Federal de Tarragona acollí l’Assemblea de Delegats de les Entitats i Comitès republicans de la província, “a l’objecte de construir el front únic que sota l’imperatiu de «República-Catalunya» haurà d’intervenir activament en les properes actuacions polítiques”. En altres paraules d’Artur Bladé, “en l’ànima de tots els assistents, restaran inesborrables les impressions d’aquell acte, com així mateix les paraules del *leader* Marcel·lí Domingo”. El cabdill radicalsocialista pronuncià la conferència “El republicanisme en el moment actual”. En aquesta estructura era també fonamental la presència de Ramon Nogués, com a dirigent del centre amfitrió però alhora també del nucli de Móra d’Ebre.

Tal com explicà Bladé,

[...] d’acord amb els fins de l’esmentada Assemblea que representa el crit unànim de la nostra província, hem de fer que per tots els pobles de la nostra Comarca on no hi hagi Entitat d’esquerra i simpatitzant de les nostres idees, hi hagi almenys un Comitè d’Acció Republicana, que sigui el focus (petit o gran), on s’hi enlairi el foc joiós de l’ideari que propaguem. Aquestes Comitès han d’estar en contacte directe amb la Direcció de l’Entesa republicana, i assistir a les Assemblees que és celebraran, per així portar a terme eficaçment els projectes de front únic i actuar amb perfecta cohesió i disciplina en tot el que pugui esdevenir [...]. Que no resti un poble sense el fogar sagrat. Si no pot ésser Entitat, que sigui Comitè. Poc o molt, perquè, seria la més humiliant de les vergonyes que quedés un poble sense ell. Gairebé no es podria creure. Seria la nostra negació de la nostra ànima catalana i liberal.¹⁹

D’aquesta manera, davant unes forces monàrquiques en una crisi creixent, l’organització republicana anava *in crescendo*, tot articulant-se amb unitat i coordinació des del municipi cap a la comarca fins a arribar a la consigna “República-Catalunya”. A les Terres de l’Ebre, aquesta reorganització s’efectuà a partir de dos nuclis. Al sud, als antics districtes de Tortosa i Roquetes, amb la difusió d’*El Pueblo* i amb Josep Berenguer al capdavant. Al nord, al de Gandesa, com va explicar Sánchez (1994) sota el paraigua de *La Riuada* i sota la direcció de Martí Rouret i Artur Bladé.

Fou així com es constituí el Grup Republicà de Móra d’Ebre liderat per Rouret però també per Antoni Jiménez, que acabà esdevenint Comitè Republicà Radical Socialista. A continuació, es formà el nucli de Benissanet dirigit per Bladé. El mateix nomenclàtor utilitzat a imitació del partit d’àmbit estatal dirigit per Domingo era ben simptomàtic

de la seva influència sobre el republicanisme del districte de Gandesa. Amb Caballé ja fora de joc, el dirigent tortosí s'erigia com a líder republicà inqüestionat.

A més, *La Riuada* havia anat fent més explícits els seus posicionaments polítics i, després d'un període d'aturada i de divisió interna, es tornà a publicar l'1 doctubre de 1930 amb el sotstítol de *Periòdic Català d'Esquerres*. Malgrat això, la publicació fou substituïda el primer de febrer de 1931 pel també quinzenari *L'Ideal de l'Ebre*, que es definia com a *Periòdic Republicà*, tot seguint la numeració del seu antecessor. En l'editorial del seu primer número es podia llegir:

Sàpiga tothom, des d'aquest moment, que *L'Ideal de l'Ebre* és un periòdic esquerrà, al qual s'ha imposat la missió de batallar, en els actuals moments, per allò que avui constitueix, als països ibèrics la causa preferent i suprema: LA REPÚBLICA, al servei de la qual estan, des d'ara, el periòdic, els seus homes i tots aquells que amb nosaltres els uneix una comunitat d'ideari i de sentiments.²⁰

No per casualitat, Bladé publicava el mateix dia a *El Pueblo* una significativa “Carta abierta a M. Domingo” d'adhesió personal, en què li exposava el següent:

[...] desde nuestras ruralías, seguimos detenidamente sus pasos, [...] se hace indispensable también la sugestión de una visita personal para sacudir la modorra que en los espíritus y en las mentes, ha producido estos seis años de forzado silencio. Por que sería, indudablemente, de una gran eficacia no solo en el distrito de Tortosa sino que también en este de Gandesa —en el cual me cabe la seguridad de que cuenta usted, numerosas simpatías.²¹

A partir dels diversos nuclis locals formats al districte de Gandesa, el 8 de març de 1931 se celebrà una assemblea al Cafè Aragón d'aquesta població, amb representants de Móra d'Ebre i Benissanet però també de Corbera, Horta, Caseres, Prat de Compte, Batea, Bot i Vilalba. I alhora amb la presència de Joan Domingo, germà del dirigent radicalsocialista. L'objectiu era crear una federació d'organitzacions republicanes del districte. El primer òrgan de coordinació estigué format per Tomàs Alcoverro i Francesc Sánchez Pedrero del Comitè Republicà Radical Socialista de Gandesa, per Martí Rouret i Antoni Jiménez del de Móra d'Ebre i per Artur Bladé del de Benissanet. Aquest darrer presentà una ponència en què exposava els diversos objectius:

a) Fomentar y educar el espíritu republicano en todo el distrito. b) Sostener entre todos *L'Ideal de l'Ebre* [...] y propagar, al mismo tiempo la lectura de los semanarios republicanos *La Calle* de Barcelona y *El Pueblo* de Tortosa. c) Procurar al trabajador y obrero del campo una defensa y protección contra el caciquismo rural. d) Actuar cuando convenga en las elecciones. e) Que todos los grupos, centros y comités del distrito formen parte, en su día, de la Federación Republicana del distrito de Gandesa.²²

LES ELECCIONS MUNICIPALS DEL 1931

En aquell moment, la monarquia estava en escac al rei. Per superar el període dictatorial, el govern Aznar convocà eleccions municipals per al 12 d'abril, com a test de prova per convocar-ne posteriorment unes de caire legislatiu. Però “en previsión del triunfo electoral”, les forces d'esquerra es volcaren a la campanya electoral per transformar-les

en un plebiscit entre monarquia i república.²³ Després de les votacions, Domingo llegí a l'Hotel Malherbe de París —on estava exiliat— la carta que li havia enviat un eufòric Nogués: “[...] en toda la provincia el triunfo ha sido para los republicanos. Valls. Montblanch. Gandesa, Falset, Vendrell. En Mora y Ginestar hubo proclamación por el 29 pero siendo todos republicanos.” També a la ciutat de Tarragona, que “ha roto su tradición y no ha sido una excepción [...]. Los antiguos partidos liberal y conservador con el flamante «Centro» han sufrido la más humillante derrota y no pueden esconder su depresión.”²⁴ I alhora a Reus. En conjunt, a la demarcació de Tarragona, les esquerres presentaren moltíssimes llistes unitàries.

A Móra d'Ebre, la candidatura republicana estigué integrada majoritàriament pel Grup Republicà afí al Centre Instructiu Democràtic, però també per altres entitats locals com l'Obrera i La Llanterna. Sense capacitat de resposta per part dels sectors monàrquics, la llista encapçalada pel marcel·linista Francesc Campos Inglés i integrada també per Josep Borràs Nogués, Santiago Ruana Domènec, Ramon Algueró Calanda, Manel Coll Prats, Carlos Amorós Miró, Francesc Regné Otal, Josep Cobos Medranda, Josep Serres Sastre, Julià Cambra Pasanau i Víctor Minguillon Insa no tingué oposició a les urnes i els 11 candidats foren elegits mitjançant l'article 29. Entre altres poblacions, els republicans també s'imposaren a Flix.²⁵

A escala catalana, les esquerres foren les més votades a les grans ciutats. El mateix succeí en l'àmbit estatal on, tot i que la majoria de regidors elegits foren monàrquics, la coalició republicanosocialista fou la més votada en 41 de la cinquantena de capitals provincials, on el sufragi teòricament era més difícilment manipulable. Llegint els resultats en clau plebiscitària, Alfons XIII abandonà el país i el 14 d'abril es proclamava la República espanyola però també la catalana. A Tivissa els republicans es congregaren al voltant de la Societat Obrera i es dirigiren en manifestació liderats pels regidors electes cap a l'Ajuntament, amb

[...] una gentada imponent pel nombre i per l'hora, amb banderes republicana i catalana, i la música i crits de visques a la República, a Catalunya, a Macià i a Marcel·lí Domingo [...] la música va tocar la Internacional (perquè no tenia els papers de la Marsellesa) [...] la proclamació protocol·lària i ritual de la República la va fer a instàncies dels congregats a la Societat Obrera el seu President, a presència i amb l'aquiescència dels regidors electes Bordera, Cedó, Domènec i Escoda.²⁶

UNA SUBCULTURA POLÍTICA REPUBLICANA

Com hem vist, en els divuit anys de diferència que hi hagué entre la visita del jove Marcel·lí Domingo a Móra d'Ebre el 1913 —que hem agafat com a data simbòlica per iniciar la nostra cronologia— fins a la proclamació de la República el 1931, el dirigent tortosí anà augmentat progressivament els seus suports a la Ribera d'Ebre fins a esdevenir el polític amb més adhesions en una data tan significativa, iniciadora d'un nou i determinant període. Però, més enllà de l'observació i de la descripció dels successos, ens preguntem el perquè d'aquest fet: quin *modus operandi* desenvolupà el marcel·linisme per configurar-se com a força hegemònica?

Si tenim en compte factors com l'anàlisi de l'associacionisme i dels centres de sociabilitat, la composició socioprofessional dels seus integrants, les seves seccions juvenils i femenines, la utilització del clientelisme polític com a estructura a partir del poder local però també del diputats provincials i dels diputat a Corts, a Sancho (2014), arribarem a la conclusió que aquests foren els típics de les estructures polítiques en general i del republicanisme en concret durant el període. Per tant, no ens serviren com a motor explicatiu d'un fenomen tan sui generis com el dels seguidors de Domingo.

Arribats a aquest punt, pensem que el marcel·linisme fou tan important perquè, a diferències d'altres grups republicans homònims i més comparable en aquest sentit al blasquisme valencià i al lerrouxisme barceloní, es configurà a les Terres de l'Ebre com una subcultura política. Compartí elements comuns de la cultura política republicana, però alhora n'incorporà de propis. Entre els més importants, un relat messiànic d'alliberament que, com arreu, utilitzà el mite la República i la metàfora de la revolució però que, en el seu cas, tingué en la figura del mateix Domingo el seu eix central. Resseguint-lo, hi podem establir quatre punts principals: l'obertura de l'escola de Roquetes el 1906 com a símbol de poder cultural, l'elecció com a diputat el 1914 com a presa efectiva del poder polític, l'elevació a la categoria de màrtir republicà el 1917 i l'elecció com a ministre de la República el 1931. I, sobretot a partir d'aquesta tercera data, amb la utilització d'un utilitatge conceptual més propi de la religió que de la política, que es referia sovint a Domingo amb termes com *mestre, màrtir, sant*, i, com a expressió màxima, com a *Jesús que torna*. En unes comarques amb grans índex d'analfabetisme, el marcel·linisme usurpà als sectors conservadors i catòlics dominants elements dels seu llenguatge per utilitzar-los en el seu propi benefici.

Si el blasquisme a València i el lerrouxisme a Barcelona havien arribat amb anterioritat a la política de masses mitjançant, entre altres, una estructura física de centres basada en la *casa del poble*, el marcel·linisme ho féu a les Terres de l'Ebre en general i a la Ribera d'Ebre en el cas que ens ocupa amb la militància simbòlica al mite. Més que en un pseudoestat del benestar construït de facto, en una pseudoreligió política ideal. Però a partir d'aquest esquema, que marcà la diferència i fou el seu valor afegir, hem de destacar també la seva implementació pràctica, amb la vitalitat de l'associacionisme republicà, sobretot en el cas de Móra d'Ebre, que no deixà de tenir la seva *casa del poble* amb el Centre Instructiu. I, durant els anys de 1930 i 1931, també amb l'articulació radicalsocialista a partir de la resta de nuclis locals, la federació de districte i l'organització provincial, fins a arribar a l'ERC a escala catalana i al PRRS en la lògica estatal. Una estructura que trencava amb l'atomització política dels anys anteriors i que es demostrà reeixida amb els resultats electorals. Al davant hi havia un dirigent de primer ordre, professionalitzat, que havia deixat endarrere l'*amateurisme* i els excessos teòrics del segle XIX i que implementà al districte de Tortosa la coalició republicanosocialista des de la seva capital.

RESULTATS I DISCUSSIONS

A partir de les conclusions més madurades que obtinguérem a Sancho (2016) per al conjunt de les Terres de l'Ebre, aquest article ens ha permès realitzar un estudi més concret per al cas de la comarca de la Ribera d'Ebre, particularment interessant perquè resta dividida durant el període entre els districtes electorals de Tortosa i, sobretot, de

Gandesa. Tanmateix, i a excepció de Móra d'Ebre, estudiada per Sánchez (1996) i Sánchez i Solé (1997), no coneixem amb suficient exactitud la resta de casos locals: la composició dels seus ajuntaments, el nombre i la proporció de regidors republicans, si més enllà de Móra d'Ebre i de Ginestar aconseguiren l'alcaldia, la seva obra de govern, etc. La dificultat per a l'investigador a l'hora de desxifrar el color polític dels representats polítics del municipi en un sistema de llistes obertes afegeix, encara, més dificultats en aquesta empresa. Per tot això, pensem que coneixem l'evolució i l'articulació del marcel·linisme a escala ebrenca i, en aquest cas concret, de la Ribera d'Ebre de manera general. Però, malauradament, no encara a escala local. Aquestes conclusions són més determinants en un geografia on l'espai d'anàlisi és el comarcal, com en el cas que ens ocupa, format per 14 unitats municipals. Tot i que cal remarcar que, a mesura que aniríem ampliant la lent d'anàlisi en l'espai geogràfic, com l'ebrenc o el provincial, la coneixença de la història local seria més decisiva.

De la mateixa manera, podem afirmar que tampoc sabem amb exactitud l'articulació del republicanisme configurat al voltant de Joan Caballé al districte de Gandesa, els seus suports en relació amb els centres republicans però també amb homes com Ramon Nogués, l'afectació de la seva evolució des del republicanisme nacionalista del 1907 cap al reformisme i el lerrouxisme, la seva praxis política que transità des del discurs regenerador solidari fins a pràctiques com l'elecció directa amb la complicitat governamental el 1920.

CONCLUSIONS

En un treball que, per la seva magnitud, seria molt més convenient que fos col·lectiu i, si poguésser, realitzat per historiadors autòctons —els quals sempre tindrien un major coneixement en l'esfera municipal— resultaria molt interessant un estudi local del desenvolupament del marcel·linisme en cadascuna de les poblacions. Sobretot de Ginestar, ja que, com hem vist, el marcel·linisme aconseguí arribar al govern municipal. Però, per descomptat, també de la resta de localitats. En especial èmfasi per al cas de Tivissa, on la població fou protagonista en les intervencions parlamentàries del diputat per Tortosa, tot i que, paradoxalment, els seus resultats electorals en les eleccions a Corts no hi fossin mai positius. Com es produeix en tots els estudis supramunicipals, un major coneixement de la història local donaria major consistència, des de baix, a les interpretacions més globals.

"ELS REPUBLICANS EN GENERAL I ELS MARCEL·LINISTES EN PARTICULAR S'IMPOSAREN A LA MAJORIA DE POBLACIONS EN LES ELECCIONS MUNICIPALS DEL 1931. AQUEST FOU EL CAS, ENTRE ALTRES, DE MÓRA D'EBRE, FLIX I GINESTAR. EN UN MOMENT TAN DETERMINANT PER AL NOU RÈGIM QUE S'INICIAVA, MARCEL·LÍ DOMINGO ERA EL POLÍTIC AMB MÉS ARRELAMENT A LA COMARCA DE LA RIBERA D'EBRE, A LA RESTA DE LES TERRES DE L'EBRE I A TOTA LA DEMARCACIÓ DE TARRAGONA. I, EL MARCEL·LINISME, LA FORÇA HEGEMÒNICA."

Malgrat aquestes limitacions, podem afirmar que el marcel·linisme, a partir del seu nucli originari de Tortosa, i posteriorment també a Roquetes, s'anà expandint de manera progressiva a partir de la segona quinzena de segle XX pel districte electoral, on Domingo fou elegit diputat a partir del 1914, i també a les poblacions de Rasquera, Tivissa i sobretot Ginestar, amb l'alcaldia del marcel·linista Francesc Pàmies. Però també ho féu pel de Gandesa, en el qual els republicans es feren forts sobretot a partir de Móra d'Ebre, on, des dels primers anys del segle XX, dominaven també l'Ajuntament. Cal matisar, però, que en aquest districte els seguidors de Domingo hi trobaren la competència del lideratge republicà de Joan Caballé i mai pogueren presentar els seus propis candidats en unes eleccions a diputats a Corts. Conèixer millor la figura del *diputat del pont* ens permetria, alhora, aprofundir en l'estudi del republicanisme comarcal.

Durant el període de Primo de Rivera, Marcel·lí Domingo, Ramon Nogués i Josep Berenguer conspiraren contra la dictadura. A les comarques, davant la retirada política de Caballé, la influència de Domingo cap als centres republicans era cada vegada més notòria. Això no obstant, aquests perderen la seva activitat política, tot i que continuaren sovint amb les seves activitats culturals i recreatives. Alguns, però, foren perseguits. També la premsa, com el periòdic *El Pueblo* de Tortosa. Tot i així, el Centre Instructiu Democràtic de Móra d'Ebre —com moltes de les entitats del municipi— nodrí d'alcaldes i regidors el consistori dels anys de la dictadura.

Però a partir de la caiguda de Primo de Rivera, el marcel·linisme liderà la reorganització republicana a totes les comarques de l'Ebre amb l'estructuració del radicalsocialisme i amb la reorganització de nuclis locals i federacions de districte. Al de Tortosa ho féu sota l'impuls de Berenguer i al de Gandesa amb Rouret i amb Bladé. Amb tot aquest bagatge, els republicans en general i els marcel·linistes en particular s'imposaren a la majoria de poblacions en les eleccions municipals del 1931. Aquest fou el cas, entre altres, de Móra d'Ebre, Flix i Ginestar. En un moment tan determinant per al nou règim que s'iniciava, Marcel·lí Domingo era el polític amb més arrelament a la comarca de la Ribera d'Ebre, a la resta de les Terres de l'Ebre i a tota la demarcació de Tarragona. I, el marcel·linisme, la força hegemònica.

FONTS DOCUMENTALS

Fons d'arxiu

- Arxiu Comarcal de la Ribera d'Ebre, Móra d'Ebre.
- Arxiu Històric de Tarragona, Tarragona.
- Archivo del Congreso de los Diputados, Madrid.
- Archivo Histórico Nacional, Madrid.
- Centro Documental de la Memoria Histórica, Salamanca.

Fons hemerogràfics

- Correo de Tortosa*, Tortosa
- El Faro*, Amposta

El Llamp, Gandesa
El Pueblo, Tortosa
La Rinada, Móra d'Ebre
L'Ideal de l'Ebre, Móra d'Ebre
Revista de Tivissa, Tivissa.

Fonts bibliogràfiques

- BERTOMEU, L. (2010): *Els inicis republicans a les Terres de l'Ebre (1900-1930)*. Arola Editors, Tarragona.
- DOMINGO, M. (1934): *La experiencia del poder*. Tip. de S. Quemades, Madrid.
- DUARTE, À. (2004): *Història del republicanisme a Catalunya*. Eumo Editorial / Pagès Editors, Vic, Lleida.
- MOLINS, J. (1985): *Elecciones y partidos políticos en la provincia de Tarragona (1890-1936)*. Diputació de Tarragona, Tarragona.
- PUJADAS, X. (1996): *Marcel·lí Domingo i el marcel·linisme*. Publicacions de l'Abadia de Montserrat, Barcelona.
- RUBÍ, G.; ARMENGOL, J. (2012): *Vots, electors i corrupció. Una reflexió sobre l'apatia a Catalunya (1869-1923)*. Publicacions de l'Abadia de Montserrat, Barcelona.
- SÁNCHEZ, J. (1994): "La difusió de les idees republicanes a la Terra Alta (1875-1936)", dins *Actes de les Primeres Jornades d'Estudi sobre la Terra Alta*. Centre d'Estudis de la Terra Alta, Calaceit, p. 417-460.
- (1996): *L'associacionisme sociopolític a Móra d'Ebre (1875-1936)*. Centre d'Estudis de la Ribera d'Ebre, Flix.
- (coord.) (1996): *Marcel·lí que torna*. Amics de l'Ebre, Tarragona.
- (2001): *Conflicte i violència a l'Ebre. De Napoleó a Franco*. Flor de Vent, Barcelona.
- (2004): *Ramon Nogués i Biset. De la presidència de la Diputació republicana a la de les Corts a l'exili*. Arola Editors, Tarragona.
- (coord.) (2004): *El carlisme al territori de l'antiga diòcesi de Tortosa*. 3 vol. Arola Editors, Tarragona.
- (2015): *Les guerres napoleònica i carlista a la frontera de Catalunya, el País Valencià i Aragó (1808-1936)*. Onada Edicions, Benicarló.
- SÁNCHEZ, J.; SOLÉ, J. (1997): *Móra d'Ebre, 1875-1936. Economia, societat i política*. Ajuntament de Móra d'Ebre, Móra d'Ebre.
- SANCHO, J. (2014): "El marcel·linisme a les Terres de l'Ebre (1914-1939)". Tesi doctoral, Universitat Autònoma de Barcelona.
- (2016): *El marcel·linisme a les Terres de l'Ebre (1914-1939)*. Onada Edicions, Benicarló.

NOTES

1. DOMINGO, M. (1921): *En la calle y en la cárcel. Jornadas revolucionarias*. Renacimiento, Madrid, p. 72-73.
2. Citat a SÁNCHEZ, J; SOLÉ, J. (1997): *Móra d'Ebre...*, p. 40 i 247, a partir d'"Un homenatge al Ministre d'Agricultura a Móra d'Ebre", Tarragona Federal, 3 de setembre de 1932, p. 1-2. "Desde Mora de Ebro", *El Pueblo*, 2 d'agost de 1913, p. 3.
3. Diario de Sesiones a Cortes, 6 de juny de 1914 i 3 de febrer de 1915. Archivo del Congreso de los Diputados.
4. Diario de Sesiones de Cortes, 9 de juliol de 1916, p. 3643-3644; 13 de febrer de 1917, p. 394-395 i 6 de juny de 1918, p. 1497. Archivo del Congreso de los Diputados. Carta mecanografiada del ministre d'Instrucció Pública i Belles Arts al diputat per Tortosa. Madrid, 14 de maig de 1917. Lligall 2117, Expedient 15. Sección Político Social Madrid, Centro Documental de la Memoria Histórica.
5. Diario de Sesiones de Cortes, 2 de febrer de 1917, p. 93-94. Archivo del Congreso de los Diputados.
6. BLADÉ, A. (1978): *La vida d'un català excepcional (Antoni Terré, de Móra d'Ebre)*. Pòrtic, Barcelona, p. 57-58. Apunts sobre Caballé també a BLADÉ, A. (1958): *Crònica del país natal*. Selecta, Barcelona, p. 76-77 i 82.
7. *El Pueblo*, 16 de febrer de 1915, p. 2. Telegrames oficials mecanografiats del governador civil de Tarragona al ministre de la Governació. Tarragona, 3 i 9 de març de 1915. Lligall 27, expedient 2. Full solt mecanografiat. Lligall 27, expedient 2. Serie A de Governación, Archivo Histórico Nacional.
8. Telegrama oficial mecanografiat de Diego de León al ministre de la Governació. Tortosa, 11 de juny de 1923. Lligall 29 A, expedient 7. Serie A de Governación, Archivo Histórico Nacional.
9. BIOSCA, T. (2008): "Els orígens del Centre Republicà La Valquíria de Tivissa", dins *Republicans i republicanismo a les terres de parla catalana. Actes del VI Congrés de la CCEPC*. Cossetània, Valls, p. 209.
10. *El Pueblo*, 25 de gener de 1917, p. 2. *El Faro*, 25 de gener de 1917, p. 3.
11. DOMINGO, M. (1922): *Un visionario*. Sucesores de Rivadeneyra, Madrid.
12. *El Pueblo*, 9 de gener de 1926, p. 1.
13. "Noticiari de tot arreu", *El Llamp*, 15 de setembre de 1930, p. 5.
14. *Correo de Tortosa*, 25 de maig de 1923, p. 2.
15. BLADÉ, A. (1984): "Marcel·lí Domingo o la política com un apostolat". *Serra d'Or*, 294: 141.
16. SÁNCHEZ, J. (2006): "Per la República i per Catalunya: itinerari polític d'Artur Bladé", a GARCIA, X. (coord): *Centenari Artur Bladé, 1907-2007*. Institució de les Lletres Catalanes, Barcelona, p. 19-25.
17. BLADÉ, A. (1978): *La vida d'un català excepcional...*, p. 15.

18. “El nostre esclat”, *La Riuada*, 1 de juliol de 1927, p. 3. SÁNCHEZ, J. (1994): “La difusió de les idees republicanes a la Terra Alta...”, op. cit., p. 433. SÁNCHEZ, J; SOLÉ, J. (1997): *Móra d'Ebre...*, p. 226-227.

19. Les cites entre cometes la trobem a BLADÉ, A. “¿República-Catalunya?...” i “Remolins”, *La Riuada*, 15 de maig de 1930, p. 3 i 14. “Entesa Republicana de les comarques Tarragonines”, *El Pueblo*, 2 d'agost de 1930, p. 4.

20. *L'Ideal de l'Ebre*, 1 de febrer de 1931, p. 1.

21. BLADÉ, A. “Carta abierta a M. Domingo”, *El Pueblo*, 1 de març de 1930, p. 3.

22. “Hacia la Federación de Grupos Republicanos del Distrito de Gandesa”, *L'Ideal de l'Ebre*, 15 de març de 1931, p. 1-2. En aquest últim punt, Bladé animava als republicans de Flix, Ascó, Arnes, la Faterella, Miravet, el Pinell i la Pobla de Massaluca per a que s'organitzessin. BLADÉ, A. “Pro federació”, *L'Ideal de l'Ebre*, 15 de març de 1931, p. 1.

23. Carta manuscrita d'Alejandro Lerroux a Marcel·lí Domingo. S. l., 11-IV-1931. Lligall 382, Expedient 180. Sección Político Social Madrid, Centro Documental de la Memória Histórica.

24. Carta de Ramon Nogués a Marcel·lí Domingo. Tarragona, 14 d'abril de 1931. Lligall 350. Sección Político Social Madrid, Centro Documental de la Memória Histórica. Domingo, M. (1934): *La experiencia del poder*. Tip. de S. Quemades, Madrid, p. 54-55.

25. SÁNCHEZ, J; SOLÉ, J. (1997): *Móra d'Ebre...*, p. 36 i 237.

26. “La proclamació de la República a Tivissa”, *Revista Tivissa*, 20 d'abril de 1931, p. 2.